
KİTAP TANITIMI

Metin Yasa, *Kötülük Sorunu*, Elis Yayınları, Ankara, 2015, 128 s.

Gülsüm Turhan¹

Eser; Önsöz, Kötülük Sorununu Anlamaya Doğru ya da Kötülük Sorunu Üzerine Klasik Kimi Temel Metinler adlı Giriş, Kötülük Sorununa Geleneksel Yaklaşım ya da Eski Kötülük Sorunu ve Yapılanması adlı Birinci Bölüm, Kötülük Sorununa Güncel Yaklaşım ya da Yeni Kötülük Sorunu ve Tartışılması adlı İkinci Bölümden oluşmaktadır. Sonuç bölümünü de Eski Kötülük Sorunu ile Yeni Kötülük Sorunu Tartışmasının Karşılaştırılması adlı başlıkla ele almıştır. Yazar bu eserinde tartıştığı kötülük sorunu, daha önce yayınlamış olduğu *Tanrı ve Kötülük* (Bkz.: Elis Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2014) adlı kitabından farklı olarak ele almış ve tartışmıştır. Kötülük sorununda genel olarak Tanrı merkeze alınırken yazar tanıtımını yapmaya çalıştığımız bu kitapta kötülük sorunu konusunda insanı merkeze almıştır. Belirtmemiz gereken diğer yön ise yazarın kötü-

¹ On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

lük sorununu genel olarak kullanılan teistik yaklaşımla değil de panenteist yaklaşımla ele almasıdır. Bu farklı yaklaşım kitabı daha ilgi çekici bir hale getirmiştir.

Yazar önsözde din felsefesi alanında yapılan araştırmalarda sürekli tekrara düşüldüğünü düşünmektedir. Bundan dolayı günümüz din felsefesi sınırları içinde birtakım yenilik ışığında yeni yaklaşımlar belirleterek ele alınması gerektiği fikrini öne sürmüştür. Yazara göre kötülük sorunu yeniden yapılandırılmalı, derinlemesine tartışılmalı ve bu doğrultuda kalıcı çözümler üretilmelidir. Böyle bir çalışma için eski kötülük sorunu yapılanmasını önceleyen bir din felsefesi dilinin bu konudaki rolünün iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Yazar için eski düşünce ve bakışın bu bağlamda hızla yenilenmesi gerekmektedir. Yazar bir yandan kötülük sorununa ilişkin kutuplaşmanın ötesine geçmek, öte yandan anılan soruna ilişkin söylem ve çıkarımları ayrıntılara inerek, mümkün olan geniş bir bağlam içinde tartışma gereği duymaktadır. Ona göre kötülük soruna ilişkin temel tartışmalarda ne teizmin her iddiası doğrudur ne de ateizmin her çıkarımı yanlıştır. Bu durum kötülük sorununa ilişkin genel görünümün ötesine geçmekle olasıdır. Yazara göre kötülük sorununun taşıdığı öz ne felsefi kısır tartışmalara indirgenmeye ne de teolojik kutuplaşmaya feda edilebilir. Yazar burada eski kötülük sorununu tamamen reddetmemektedir. Ona göre kötülük sorununun etkileri, azalmış değil, aksine günümüzde daha da görünür hale gelmiştir ve bu nedenle, bir yandan kötülük sorunu ile ilgili derinlemesine araştırma yapma gereği, öte yandan anılan soruna yönelik etkili çözüm üretme çabası içinde olma arzusu söz konusudur.

Kötülük Sorununu Anlamaya Doğru ya da Kötülük Sorunu Üzerine Klasik Kimi Temel Metinler adlı Giriş Bölümünde yazar kötülük sorununa yönelik, metinsel düzeyde yapılanmacı, açıklayıcı ve genişletici olmak üzere üç tür deneyimden söz etmiştir. Yazara göre genişletici düzeyde metin deneyiminde eksiklik vardır. Bu nedenle yazar, kötülük sorunu konusunda fazlaca tekrara düşmemek için genişletici metinlerin devreye sokulması gerektiğini düşünmektedir. Kötülük sorununun geçmişten kopmadan, önce şimdi, sonra da gelecekle birlikte düşünülmesi önem taşır. Kötülük sorununda yalnızca eskiye takılıp kalındığından, anılan sorunun tartışılması bağlamında, etkin bir büyüme, özgün bir

değişim, içsel bir dönüşüm, işe yarar bir çözüm vb. çoğu kez öne çıkmaz. (s. 12) Yazar Yapılanmacı Temel Metinler başlığı altında Tanrı ve Kötülük, Günah ve Olabilen en kötü Dünya adlı iki alt başlığı ele almıştır. Açıklayıcı Metinler Başlığı altında Tanrı ve İyilik, Adalet ve Olabilen En İyi Dünya adlı alt başlıkları vardır. Son olarak Genişletici Temel Metinler başlığı altında Tanrı ve Bağış, Hikmet ve Olabilen En Güzel Dünya alt başlıklarıyla din felsefesi üzerine klasik temel metinleri açıklamıştır.

Birinci bölümde Kötülük Sorununa Geleneksel Yaklaşım ya da Eski Kötülük Sorunu ve Yapılanması adlı başlığıyla yazar, geleneksel ve eski kötülük sorunu yapılanması içinde sorunun tek katmalı olarak görüldüğü, daha çok felsefi boyutun öne çıkmasına olanak sağlandığını belirtmiştir. Yazara göre teolojik boyut ihmal edilmiş bundan dolayı teizm zor durumda kalmıştır ve aynı zamanda etik ve estetik boyut bütünüyle gözden kaçırılmış böylece takınılan tavırlar yeterince geliştirilememiştir. (s. 46)

Yazar kötülüğü, iyiliği, tanrısal nitelikleri felsefi ve teolojik diye nitelenebilecek dalganın iç içe geçmiş halkalarına benzetmektedir. Yazar için halkaları birkaç kavram ile sınırlı tutmak, bizi yalnızca geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasına götürmez, aynı zamanda, mantıksal ve kanıtsal gibi iki versiyonca doldurulamayan boşluklara işaret edilmesi açısından önem taşır. Yazara göre geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanması, içerdiği ve merkeze aldığı, ağırlıklı olarak daha çok Tanrı, kötülük ve sözde-iyilik gibi temel kavramlara yaptığı atıfla, yeni yorumlara açık görünmemektedir ve söylem ve çıkarımları belli bir noktaya kilitlenmekte ve ötesine geçit vermemektedir. Bu çıkarım yazara göre, eski kötülük sorununa yönelik işlev gören mantıksal versiyon ile kanıtsal versiyon arasında sıkışmışlığın da bir ifadesi durumundadır. Başka bir deyişle, başka bir doktrin ya da seçenek yokmuş gibi, tartışmanın teizmle mi yoksa ateizmle mi sonuçlanması gerektiği önyargılarına iletmektedir. (s. 49) Geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında öne çıkan temel kavram olan iyiliğin sözde-iyilik olarak algılanması, yazara göre anılan sorun tartışılırken etik ve estetik değerden kopuş, kuşkusuz, tartışılan sorunun özelde kötülüklerin varlığı olması halinde, gerçeklik kaygısının yitirilmesine yol açabilir. Yazar ger-

çeklik kaygısının yitirildiği yerde her türlü içi boş ya da çürümüş kavram ve değerın köküne ve izine rastlamanın olasılığını dile getirmiştir. Onun için gerçeklik kaygısının yitirildiği yer, geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanması ile de uyumlu olacak şekilde, artık iyi yaşamın ve güzel davranışın değil, kötü yaşamın ve çirkin davranışın normal sayıldığı bir dünyaya işaret etmektedir. (s. 50)

Yazara göre geleneksel ve eski kötülük sorunu yapılanması sınırları içinde mantıksal versiyon, yanlış algılar üreterek teizmi zor durumda bırakmıştır. Ona göre güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışması, yeni söylem, çıkarım ve verilerle bu algıyı sarsabilir, bu noktada daha işlevsel bir doktrin olarak panenteizme atıf yapılabilir ve anılan doktrin de çözüm doktrini olarak görülebilir. Yazara göre ateizm, teizmle başa çıkabilir, panenteizm ile ise rahat baş edemez. (s. 52) Yazar böyle düşünmesinin nedenini olarak panenteizmin, teizmin ötesinde, Tanrı ile evren bağlamlarında ufuk açıcı felsefi, teolojik, metafizik, etik ve estetik bağlantılara sahiptir olduğunu düşünmektedir. Yazar ateizmin, büyük ölçüde, bu gerçeği görmede zorlanmasını yazar ilginç bulmaktadır. (s. 53)

Yazara göre geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanması sınırları içinde mantıksal versiyon, önu alınmaz ön yargılarla doğal olmayan bir genişleme eğilimi içinde bulunmuştur. Yazar, bu eğilimin kendisinin doğrudan kötülük sorunu tartışmalarına dayalı temel bir sorun aline geldiği kanısındadır. Bu sorun, yazara gör "giderek kötüleşen dünya" görünümü altında karşımıza çıkmaktadır. (s. 54) Yazar için geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında, mantıksal versiyonun bir başarısından söz edilebilip edilemeyeceği hususu önem taşır. Ona göre sözü edilen yapılanma içinde, mantıksal versiyonun deyim yerindeyse inancı boğma yönünde bir rol üstlendiği dikkati çeker. Buna karşılık, aynı bağlam içinde, kanıtsal versiyon ise, inancın yanında, akla da işlev yükleyen bir yapı görünümündedir. Zira, kanıtsal versiyon, bir kendini yenileyememe riskine rağmen yine de teizm yanlısı bir öz taşımaktadır. Yazara göre mantıksal versiyonun, teolojik verilere rağmen, kimi zaman felsefe dışı yollarla genelde kanıtsal versiyonu sıkıştırma eğilimi taşıdığı görülmektedir. Ona göre mantıksal versiyon, takındığı bu tavırla kanıtsal versiyona karşı anlaşılır bir başarı sağlayabilmiş değildir; ne var ki,

buna karşılık kanıtsal versiyon da büyük ölçüde kendini yenileyemeyeceğinden varlığını devam ettirmiştir. (s. 58)

Yazar, kötülük sorununun kanıtsal modelini tartışan teistlere göre, Tanrı'nın yarattığı evrende kötülüklerin ne nedensiz ne de amaçsız olduğunu düşünmektedir. Yazara göre bir teist, kötülük sorununu büyük ölçüde kendi sorunu olduğunu bilir ve kötülüklerin nedensiz ve amaçsız olmadığı yönünde bir yandan teodiseler üretir, öte yandan ürettiği teodiseleri geliştirir. Böylece hem Tanrı'nın varlığını, hem de Tanrı'nın başta mutlak güç, iyilik, hikmet, bilgi, irade gibi nitelikleri olmak üzere, üstün niteliklere sahip olduğunu gösterme doğrultusunda çaba sarf eder. (s. 59)

Yazar genel bir sonuç olarak, mantıksal ve kanıtsal versiyonların geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında yüklendiği role yönelik aşağıdaki noktalara işaret etmektedir. Geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında:

i. Öne çıkan mantıksal ile kanıtsal versiyonlar dikkate alındığında, deyim yerindeyse kılıf bulma, kitabına uydurma gibi nitelemelerin öne çıktığı görülür.

ii. Dikkate değer bulunan kanıtsal versiyon ile mantıksal versiyonlar, yeterince işlevsel görülemez. Bu açıdan, ilgili her iki versiyonu da güçlü ve zayıf kavramlarıyla niteleme, bu versiyonları ancak belli bir düzeye kadar mazur görebilir.

iii. Üzerine odaklanılan mantıksal ile kanıtsal versiyonlar, hem etik hem de estetik açıdan eksik görünmektedir. Kötülüğü sorun edinen bir konuyu tartışmada etik ve estetik değerleri dikkate almanın kendisi, din felsefesi açısından, doğrudan sorun içeren bir duruma işaret eder. (s. 61)

Yazara göre geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasına yönelik mantıksal versiyondan kasıt, Tanrı'nın varlığı algısını sorun haline getirmektir. Buna karşılık kanıtsal versiyondan kasıt ise kötülüğün yorumlanarak çözülebileceğini insan anlığına yaklaştırmaktır. Epicuru, Voltaire ve Hume gibi filozoflar bir şekilde, kötülüğün varlığına dayanan bir soruna ve anılan sorunun sınırlarının oldukça geniş bir öze sahip olduğuna işaret etmiş sayılırlar. Ancak yazar için ilgili soruna ilişkin bu geniş ve zengin öz, aynı zamanda içinde bir dizi cevapsız soru

barındırmaktadır. Yazara göre bu sorulardan biri, geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasına yönelik düşünce ayrılığı sınırları içinde görülen, teizm ile ateizm arasındaki tartışma ve gerginliktir. (s. 63)

Yazara göre geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında, yalnızca mantıksal versiyonun beslendiği temel görüşleri ileri süren filozofların değil, aynı zamanda, anılan metinlere bağlı yorumlara bakıldığında ilgili versiyonu savunanların da yeterince gerçekçi olduklarını kabul etmek güç görünmektedir. Gerçi yazar eski kötülük sorunu yapılanması dediği bir tartışmanın sınırları içinde anılan mantıksal versiyonun çağdaş görünümünün panenteizmi savunan birini ne tedirgin edebileceği ne de onun inancına gölge düşürebileceği kanısındadır. Yazar için eski kötülük sorununa yönelik yapılanmacı metinlerden de açıkça anlaşılacağı üzere, kötülük sorunu, hem geleneksel boyutu hem de günümüzdeki yansımaları itibariyle, teizm aleyhine olumsuz bir zaman dilimi oluşturmuş görünmektedir. Tüm bu olumsuz görüşmelere rağmen, yazara göre, kötülük sorunu “inançta sarsıntı yaratan” güçte bir sorun değildir. (s. 64)

Yazara göre mantıksal versiyon yanlısı birisi için, kötülük sorunu, yalnızca Tanrı'nın varlığını yadsıyan için değil, aynı zamanda tanrısal sınırsızlığı ihlale girişmek isteyen biri için de yerleşik bir deyimle biçilmiş kaftan konumundadır. Yazar geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanması sınırları içinde mantıksal versiyonun yanlış algılar üreterek teizmi anlaşılır bir biçimde zor durumda bıraktığını düşünmektedir ve yazar güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışmasının, yeni sürpriz felsefi üretim ve teolojik verilerle, bu algıyı sarsabileceği ve bu noktada daha işlevsel bir doktrin olarak panenteizme atıf yapabileceği kanısındadır. (s. 65)

Yazar ikinci bölümde Kötülük Sorununa Güncel Yaklaşım Ya Da Yeni Kötülük Sorunu Ve Tartışması adlı başlık altında kötülük sorununu; üzerinde, tekrara düşmeyi değil, uzun erimli, yenilikçi, derinlemesine irdelenmeyi hak eden bir yapıda olduğunun böylece bir kez daha vurgulanması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında görülen temel bir eksiklik vardır. Bu eksiklik bilinen mantıksal ve kanıtsal versiyonların, özlenilen, sağlıklı bir düzeyde tartışılmadığının yeterince anlaşılır olmasıdır. Sonuç olarak

yazara göre, temel bir din felsefesi sorunu olarak kötülük sorununa varlığını kısır çekişmelerin gölgesinde iyice pekiştirme olanağı verilmiştir. Yazar, yeni kötülük sorunu tartışması bağlamında, bir kırılma yaşanarak, anılan sorunun diğer pek çok din felsefesi sorunu gibi artık çok katmanlı bir öz taşıdığına vurgu yapılması, o doğrultuda tartışmaların yürütülmesi gerektiği kanısında olduğunu belirtmiştir. Yine bu doğrultuda, yazarın kötülük sorununu tartışmada gördüğü temel sorun, kavramsal zenginleştirmeye ve insan ve insan faktörüne yeterince önem verilmemiş olmasıdır. (s. 72)

Yazara göre ateistik bir çıkarım; yaratıcı güç, kurucu bilgi ve yönlendirici irade, kötülüğü yönetmektedir şeklinde konuşlandırılmaz. Bunun için kötülük, insansal bir eylem olarak sunulmamalıdır. Yazara göre, bu türden bir çıkarım ateizm açısından iki önemli eksiği özünde barındırır. Bu eksiklikler:

i. Tanrı'ya inanıldığı halde, konuşlandırmanın ilk cümlesi, aşkın olana atfı içermektedir.

ii. Kötülüğe insani bir müdahale söz konusu değilse, 'kötü birinin başına neden iyilik gelir?' (s. 73)

Yazar; Tanrı, iyilik, adalet ve olabilen en iyi dünya konularına ilişkin açıklayıcı temel metinler dikkate alındığında Hayyam, İbn Arabi ve Mevlana'dan alıntılıdığı metinler ışığında, kötülük sorununun zengin içerikli oluşuna yönelik üzerinde durulması gereken bir dizi kavramın öne çıkarılması gerektiğini düşünmektedir. Yazar bu görünüme, geleceksel ya da eski kötülük sorunu yapılanması ile güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışmasına yapacağı özel atıflarla, bir dizi kavrama aktivite kazandırma üzerinden işaret etmeye çalışmayı amaçlamaktadır. (s. 74)

Yazar için kötülük sorununun daha da genişletilerek tartışılması önem taşımakta, bu durumda, iki ayrı noktaya işaret etmektedir:

i. Güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışması, bütüncül ve eleştirel din felsefesi açısından yukarıdaki türden yeni gelişmelere atıf yapmayı gerektirir. Çünkü bütüncül ve eleştirel din felsefesi, her şeyden önce, yeniliği öngören bir öz taşır. Durum bu olmakla birlikte, güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışması, anılan soruna ilişkin olarak nerede

kalınmıştı sorusunu açan, genişleten ve bu bağlamda ilerlemeyi olası kılan metinlerden kopuk bir biçimde ele alınmaz.

ii. Güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışmasına yönelik, bü-tüncül ve eleştirel din felsefesi modeli ışığında, daha derinlikli yol alı-nabilir. Çünkü geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanması, bize göre, deyim yerindeyse doğal sınırlarına ulaşmış ve artık büyüme ora-nından söz edilemez bir aşamaya gelmiştir. Kötülük sorununu doğal sınırlarının ötesine çekmenin ve büyüme oranından söz edebilmenin bir yolu, öyle anlaşılıyor ki, bir dizi kavram zenginliğini özünde barındıran, kötülüğün belirmesinde ve engellenmesinde aktif bir özne olarak insanı devreye sokan ve kötülük sorununun çözümünde doğası yükselen pa-nenteizme atıfta bulunan yeni kötülük sorunu tartışmasını gündeme getirmekten geçer. (s. 75)

Yazar, güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışması bağlamında, ön-celikle, şu üç noktanın öne çıkarılması gerektiğine işaret eder:

i. Güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışmasında işlevsel gücü yüksek yeni kavramların aktif hale getirilmesi gerekir.

ii. Güncel ya da yenilik kötülük sorunu tartışması ile ilgili yani bir öz görüşün ortaya konularak, insan faktörüne bir ana damar olarak atıfta bulunması önem taşır.

iii. Güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışması söz konusu edildi-ğinde, sözü edilen her iki noktanın da dayanışma içinde olmasına özen gösterme durumu söz konusudur.

Yazar, kötülük sorununu yeniden ele alışının bir nedeni, anılan so-runun din felsefesi alanında ilgi odağı olmaya devam etmesini öne sür-müştür. Yazar unutmamak gerekir ki, kötülük sorununun ilgi odağı olmayı bundan sonra da sürdürebilmesi, Tanrı ve kötülük kavramlarına ek olarak, daha başka yönlendirici faktörlerin devreye sokulmasıyla olası hale gelebilmektedir. Yazar bu olasılığın, bir de sorunun zengin içerikte kavramsal çözümleme ve insan faktörünün devreye sokulmasıyla yeniden irdelenmesi ile gerçekleşebileceği kanısında. (s. 76)

Yazara göre kötülük sorununun varoluşsal boyutları; iyilik ile kötülük kavramlarına ek olarak, Tanrı ve Tanrı algısı ile bağlantılı daha başka kavramların öne çıkarılmasını öngörür. Güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışmasında, zengin kavramsal örgü kendini yenileyebilen

belirli birtakım olumsal amaçlar doğrultusunda bir araya gelmek durumundadır. Bu bağlamda yazar genel olarak teolojik kavramlar olan Tanrı, yaratılış ve günah; etik kavramlar olarak kötülük ve iyilik; estetik kavramlar olarak çirkinlik ve güzellik; antropolojik kavramlar olarak insan ve yapıp etmeleri türlü açılardan, kötülük sorununun yeniden ve yeni olarak irdelenmesi gerektiği kanısındadır. Yazar bunların her birinin, tarihsel ve güncel örnekleri üzerinde durulabileceğini ve böylece de, kötülük sorununu daha ayrıntılı bir biçimde irdeleyebilmede, teolojik, etik, estetik ve antropolojik gibi ayırım ve öneriler zengin bir açılım sağlayabileceğini düşünmektedir. (s. 77)

Yazara göre güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışmasında zengin kavramlar dizisini devreye sokmak, deyim yerindeyse, yeni en kritik eşiklerden biridir. Buna karşılık, yazar için geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında, anılan soruna yönelik hem özsel bir değişim meydana getirecek, hem de çözümüne katkı sağlayacak düzeyde zengin kavramlar dizgesini devreye sokmak ciddi olarak düşünülmemiş bir husustur. Yine yazar için geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında, kavram eksikliğine yönelik yapılan vurgu sonucu, kötülük sorununun pek çok yönden sıkışmışlık hali yaşadığı dikkat çekmektedir. (s.81- 82)

Yazara göre insanın kendi gücü oranında kötülüğü önlemek için ne yapmalı sorusu, din felsefesi alanında kötülük sorununun, belki formatını değiştiremez, ama en azından evrilmesine neden olabilir. Bu evrilme sonucu da, yeni yaklaşımların belirmesi ve bunlar arasında birtakım farklılaşma ve yeni yorumların ortaya çıkması söz konusu edilebilir. Yazar, insan-kötülük ilişkisini olumlu ve olumsuz iki açıdan ele almıştır:

i. Olumsuz Açıdan. Buna göre, insan, bilerek kötülük işler. Bunun için insan, akıl ve vicdan sahibi olmasına bakmaz, izanlı ve özgür oluşuna aldırılmaz, gönlüne ve öngörüsüne güvenmez, yetenek ve üstünlüğünü dikkate almaz. Dolayısıyla insan, olumsuz açının bir sonucu olarak; kendi kötü olmasa da, kötü işler, olumsuz davranış sergilemede öteki ile adeta yarışır, çıkar ve hırslı için her şeyi alt üst eder. (s. 90)

ii. Olumlu Açıdan. İnsan, bilerek kötülük istemez. Bunun için; yaşamın acı yönüne bakar, ölümün kuşatıcı özüne aldırır, öteki ile olan ilişkisinde dengeye güvenir, karanlığa gömülen ruhunun aydınlatılması dikkate alınır. Bu nedenle insan, olumlu açının bir sonucu olarak; bilerek kötülük istemez, olayların iyi yönlerini görmede öteki ile adeta yarışır, çıkar ve hırsı için kötülük işleme ve istemeyi olağan hale getirmez. (s. 91)

Yazara göre, eski kötülük sorunu yapılanmasında işlevsel olan mantıksal ya da kanıtsal versiyonu savunmadan da yeni kötülük sorunu sınırları içinde yeni bir yaklaşım önermek olasıdır. Ona göre kötülüğün farklı anlam ve türleri varsa, yaklaşımların da farklı ve zengin içerikte olması gerekir. Kötülük sorununa yönelik kanıtsal ve mantıksal iki yaklaşımın boş bıraktığı bir ara alan var ve bu ara alanın yeni yaklaşımlarla doldurulması yazar için önem arz eder. (s. 95)

Yazar, kötülük sorununun, güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışması ışığında form olarak aynı kalmakla birlikte, özü değişmek ve dönüşmek durumunda olan bir konuma taşınması gerekmektedir. Kötülük sorunu, bir yandan zengin kavramların, öte yandan insan faktörünün devreye sokulmasıyla, yenilenme olanağı olan bir öze sahiptir. Çünkü geleneksel ya da eski kötülük sorunu, form olarak değişmesi pek de önemli olmayan bir halde, başka sorunlarla da bağlantısı kurularak varlığını sürdürmektedir. Yine yazara göre, geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanması daha çok kısır döngüler içinde gelişirken, güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışması daha çok yenilikçi açılımlara neden olacak bir konumdadır. Ona göre güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışması, bu haliyle, bir yandan özün değişimine, öte yandan bunun nasıl başarılabacağına rahatlıkla kapı aralayabilir. (s. 96)

Yazar yukarıdaki değerlendirmeler ışığında anlaşılır bir karşılaştırma yapmıştır: Geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında teolojik kavramlar olarak Tanrı, yaratılış ve günaha yeterince atıf yapıldığı dikkat çekmektedir. Yazar, yeni kötülük sorunu tartışmasında, etik, estetik ve antropolojik anlatımlara da yer verilmesi gerektiği kanısındadır. Bu bağlamda, kötülüğün varlığını ortaya koymada, olumsuz etkisini anlatmada ve onunla başa çıkmada, sıklıkla dillendirilen “psikolojik yara”, “güzel olanı önceleme”, “huzur bulma”, “sömürme tehdidi”, “acil

yardım”, “çirkin tuzak”, “onur kırıcı ta’ciz”, “vahşi saldırı”, “sosyal dayanışma”, “birlikten doğan güç”, türü kavramların, yeni kötülük sorunu tartışması sınırları içinde aktif hale sokulmaları gerçekten önem taşır. Çünkü bu kavramların her biri, insanın; aşırı çaba harcadığı iyiyi yakalamasında, insanlar arası insani ilişkileri düzenlemesinde, insan doğası ile bağdaşması güç vahşeti engellemesinde, her tür kötülük ve acı çekmeye dur demesinde, olumlu yönde rol üstlenebilecek bir öze sahiptir. (s. 100) Burada rahatlıkla ifade edebiliriz ki, yazar eski din felsefesi konularına güncel sorunları da ekleyerek kötülük sorununu günümüze göre yorumlamamızı sağlamaktadır.

Güncel ya da Yeni Kötülük Sorunu Tartışması ve Panenteizm başlığı altında yazar, geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasında, mantıksal ve kanıtsal versiyonların dışında yeni yaklaşımlara gidilmesi halinde, sorun kapalı bir biçimde tartışılmaya devam edeceğini düşünmektedir. Bundan dolayı araştırmacının tekrara düşmesi kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Bu durumda, yazar için geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasının mı, yoksa güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışmasının mı gerçeği daha güzel yansıttığı düşüncesi, açıklayıcı ve genişletici temel metinlerin işlevi ve panenteizm üzerinden irdelenmeye değer bir soru niteliğindedir. (s. 101) Yazar açıklayıcı ve Genişletici Temel Metinlerin İşlevi ve Doğası Yükselen Panenteizm alt başlıklarıyla konuya devam etmiştir. Doğası Yükselen Panenteizm başlığını da üç ayrı şekilde ele almıştır. Bunlar Yaratan Bir Varlık Olarak Tanrı, Güzel Olan Bir Varlık Olarak Tanrı, Seven Bir Varlık Olarak Tanrı başlıklarıyla konuya değinmiştir.

Sonuç olarak, yazara göre kötülüğün varlığı her şeyi bilen, güçlü ve iyi olan Tanrı'nın yanında anılır, böylece kötülük sorunu büyük ölçüde kurgulanmış ve konuşlandırılmış olur. Yazar için günümüzde kötülük sorunu konusunda yapılan kimi yeni çalışmaların derinlikten uzak oluşu, anılan bağlamda çoğunlukla tekrara düşülme nedenidir. Ona göre kötülük sorunu tartışılırken, ilgili soruna ilişkin o bilinen kurguyu sanki kutsal bir yapı imiş gibi koruma güdüsü de anılan nedeni izleyen başka bir neden olarak görülebilir. Yazara göre, öngörülen felsefi tasarım, teolojik örgü, etik ilgi, estetik ileti ve antropolojik sonucun güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışmasında üstlendiği rolün, anılan tartış-

mayı, geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasından farklı bir konuma taşınması beklenir. (s. 101)

Son olarak diyebiliriz ki, yazar geleneksel ya da eski kötülük sorunu yapılanmasının sınırlarının oldukça dar tutulmuş olduğu kanısındadır. Yazara göre, geleneksel ya da eski kötülük sorunu tartışması içinde beliren ve sıradan olduğu dikkat çeken kimi düşüncelerin, güncel ya da yeni kötülük sorunu tartışması içinde, yerine göre, ufuk açıcı olabileceğini düşünür.